

UŽ PARAMĄ IR PAGALBĄ DĖKOJAME

J. E. Šiaulių vyskupui Eugenijui Bartuliui, Jonišio dekanui kun. Eduardui Semaškai, Šiaulių vyskupijos kurijos kancleriui kun. Evaldui Alūzai, buvusiems Skaistgirio ir Žagarės klebonams kun. Jordanui Urbonui ir kun. Rimantui Žaromskiui, Žagarės klebonui kun. Mariui Dygliui.

Už suteiktas žinias esame dėkingi Žagarės kraštotyrininkams Romualdai Vaitkienei ir Vytautui Vaitkui, žagariškei Juzefai Lapinskienei, „Žiemgalos“ leidyklos vadovui Vytautui Didžpetriui, archeologui dr. Ernestui Vasiliauskui, kraštotyrininkams Augustinui Drigotui ir Juozui Kazlauskui. Už nuoširdžią pagalbą – Jonišio istorijos ir kultūros muziejaus direktorei Rasai Ališauskienei ir jos bendradarbiams, Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Lietuvos nacionalinio muziejaus, Kultūros paveldo centro Duomenų skyriaus Kilnojamųjų objektų poskyrio ir Paveldosaugos bibliotekos darbuotojams, taip pat kitiems asmenims, suteikusiems mums vertingos informacijos ir talkinusiems ekspedicijų metu.

ĮVADAS

Tęstinio leidinio „Lietuvos sakralinė dailė“ II tomo „Šiaulių vyskupija“ pirmosios dalies „Jonišio dekanatas“ trečioji knyga „Skaistgirys – Žukančiai“ užbaigia Jonišio dekanato bažnyčių ir koplyčių architektūros ir dailės paveldo publikavimą. Pirmoji šiam dekanatui skirta knyga aprėpė Jonišio ir Gasčiūnų bažnyčių bei Balkaičių, Ivoškių, Jakiškių, Jauneikių koplyčių kultūrinį ir meninį palikimą. Antrojoje knygoje pristatytas Juodeikių, Kriukų ir Rudiškių bažnyčių, taip pat Jurdaičių, Kalnelio, Kurmaičių, Mergiūnų, Milvydžių ir Pošupių koplyčių paveldas. Trečiojoje publikuojama Skaistgirio, Žukančių, Naujosios bei Senosios Žagarės bažnyčių ir Raktuvės koplyčios istorija, šių šventovių architektūros, altorių, paveikslų, skulptūrų, liturginių indų, rūbų, procesijų atributų, varpų ir kitų bažnytinių reikmenų, taip pat memorialinių paminklų tyrimai.

Leidinyje išlaikyta ankstesnėms „Lietuvos sakralinės dailės“ knygoms būdinga kataloginio pobūdžio struktūra, padedanti, knygos rengėjų nuomone, nuosekliausiai ir parankiausiai pristatyti šventovių kultūros ir dailės paveldą. Į knygą įtraukti visi bažnyčiose ir koplyčiose per ekspedicijas aptikti meninę, istorinę, tipologinę ir kitokią vertę turintys dailės ir amatų objektai, – laikomasi modernios bažnytinio meno tyrimų metodologinės nuostatos, jog meniškumas nėra vienintelis ir lemiamas kūrinio vertės matas. Daug dėmesio skiriama parapijų, bažnyčių ir koplyčių istorijai, pastatų architektūrai ir kitokiam kontekstui, atskleidžiančiam pagrindinio knygos objekto – sakralinės dailės kūrinių ir meno dirbinių ypatingumą. Skirtinga kūrinių vertė lemia nevienodą tekstų apimtį ir pobūdį: vienais atvejais pateikiamas išsamus mokslinis straipsnis, kitais – menotyrinė analizė arba tik apibūdinamos svarbiausios

ypatybės. Tačiau visais atvejais pagal rūšį ir sukūrimo laiką rikiuojami objektai turi standartinę pagrindinių duomenų metriką.

Publikuojami Joniškių dekanato sakralinio paveldo tyrimai paremti gausiais, dažnai pirmą kartą naudojamais rašytiniais ir ikonografiniais šaltiniais. Naudotasi valstybinių archyvų ir bibliotekų, Šiaulių vyskupijos kurijos, Kauno arkivyskupijos kurijos, minėtų bažnyčių archyvų, Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Kultūros paveldo centro dokumentų ir fotomedžiagos rinkiniais. Leidinyje pasitelkti ir abiejų Žagarės parapijų istorijai reikšmingi ikonografiniai ir rašytiniai dokumentai, sukaupti kraštotyryninkų šviesuolių Romualdos ir Vytauto Vaitkų iš Žagarės. Vertinga ir senojoje periodikoje rasta informacija, svarbūs naratyvinio tyrimo būdu gauti duomenys.

Knygoje yra 180 skirtingos apimties straipsnių ir 576 iliustracijos. Jose užfiksuotas kiekvienas aprašytas dailės arba architektūros objektas, jo detalės, įrašai ir signatūros. Taip pat pateikiami visų bažnyčių pastatų brėžiniai, situacijų planai, archyvuose išsaugoti nerealizuoti Senosios Žagarės bažnyčios rekonstrukcijos projektai. Publikuojamos archyvinės nuotraukos, kuriose matomi ankstesni Žagarės, Skaistgirio, Žukančių bažnyčių, Raktuvės koplyčios ir jų šventorių vaizdai, sovietmečiu visiškai sunaikinto Senosios Žagarės bažnyčios interjero įranga ir antrosios nepriklausomybės metais nugriauta Naujosios Žagarės klebonija, Raktuvės koplyčios interjero XX a. kaita. Taip pat skelbiamos nuotraukos, kuriose užfiksuoti dabar jau sunykę, dingę ar į muziejus perkelti dailės kūriniai.

Šioje knygoje savo turtinga istorija ir sakralinio meno paveldo verte išsiskiria Naujosios Žagarės parapija. Jos vienabokštė mūrinė rūstokos architektūrinės išraiškos bažnyčia – viso Joniškių dekanato puošmena. Iškilusi XVII a. viduryje, ji yra Šiaurės Lietuvai ir gretimam Latvijos regionui būdingos architektūros, dar XV–XVI a. patyrusios vokiečių statybos įtaką. 1805 m. gaisre N. Žagarės šventovė prarado barokinę vidaus įrangą, tačiau išliko puikūs XVIII a. altoriniai paveikslai, papuošti meniškais metalo aptaisais ir karūnomis. XIX a. šie paveikslai pakabinti stilinguose klasicizmo ir neobaroko bruožais pasižyminčiuose altoriuose. XX a. pr. į jų ansamblių įsiliejo presbiterijos langus papuošę secesiniai Varšuvos dirbtuvių vitražai. Parapijai pavyko išsaugoti gausų senųjų liturginių indų ir reikmenų rinkinį, o jame grožiu akį traukia 1755 m. įgyta monstrancija. Bažnyčioje tebėra ir įsimintinų Nukryžiuotojo skulptūrų, atskleidžiančių įvairių laikotarpių Žemaitijos drožėjų meistrystę ir ištikimybę barokui. Naujosios Žagarės bažnyčioje aptikti drožinių fragmentai ir rašytiniai šaltiniai suteikė svarbių duomenų apie menkai žinomo, bet daug Žemaitijoje dirbusio meistro Juozapo Jundzilos veiklą.

Viena seniausių Žemaičių vyskupijoje yra nuo XV a. dokumentuose minima Senosios Žagarės parapija. Nuo XVIII a. ji garsėja savita Barbaros Žagarietės pamaldumo tradicija. Deja, XVIII a. vid. statytos Senosios Žagarės mūrinės bažnyčios likimas susiklostė itin nepalankiai: sovietmečiu ji buvo uždaryta, įranga sunaikinta, paveikslai ir liturginiai reikmenys išvežti į Ateizmo muziejų arba prarasti. Tiesa, kai

kas išsaugota kaimyninėje Naujosios Žagarės parapijoje. Dalis vertybių 1989 m. iš muziejaus buvo gražinta, o pati bažnyčia sutvarkyta ir 1994 m. atšventinta. Tačiau pernelyg menkai turtingą šventovės istoriją atspindintis kuklus jos dailės paveldas – akivaizdus daugelio Lietuvos (visų pirma – miestų) bažnyčių sovietiniu laikotarpiu patirtų nuostolių pavyzdys.

XIX a. iškilusios mūrinės Skaistgirio bažnyčios architektūrinio sumanymo ištakas vertėtų sieti su krašto vienabokščių XVI a. pab. – XVII a. Naujosios Žagarės, Jonišio (vėliau perstatytos) katalikų, Jelgavos ir Bauskės liuteronų bažnyčių architektūra. Pastato viduje, nors ir rekonstruoti, išliko didelės istorinės ir meninės vertės XVII–XVIII a. altoriai su skulptūromis, kaip spėjama, dar XVIII a. vid. perkelti iš tuo metu atnaujinamos Naujosios Žagarės bažnyčios. Skaistgirio šventovėje saugoma gana daug skirtingo meninio ir profesionalumo lygio įvairiopai reikšmingų XIX a. kūrinių: skulptūrų (į Jonišio muziejų perkeltos ypač vertingos šventoriaus Kryžiaus kelio skulptūrinės kompozicijos), paveikslų, liturginių indų ir reikmenų.

Vėlyviausios, Žukančių, bažnyčios architektūra ir dailė iš esmės atspindi XIX vid. – XX a. I p. religinio gyvenimo raidos tendencijas. Nedidelėje, bet gana dailioje, vietos bajorų funduotoje, o XX a. I p. iš JAV grįžusio parapijiečio perstatytoje, romantizmo ir neogotikos bruožais pasižyminčioje bažnyčioje yra XVIII a. drožiniais papuoštas didysis altorius, keli paminėti verti tapybos ir liaudies skulptūros kūriniai.

Trijose knygose publikuojamas išsamus Jonišio dekanato istorijos, architektūros ir dailės paveldo tyrimas solidžiai papildo šio krašto ir jo kultūros, pirmiausia – katalikiškosios, istoriją. Jis leidžia apčiuopti kai kuriuos bendrus šiam Šiaurės Lietuvos regionui būdingus istorinės raidos ir meninės raiškos bruožus, tačiau dar ryškiau atskleidžia unikaliai susiklosčiusį kiekvienos bažnyčios ir koplyčios likimą, architektūros savitumą, interjero ansamblių ir paskirų dailės kūrinių ypatybes. Būtent lokali istorija, čia gyvenę ir veikę dvasininkai, parapijiečiai, užsakovai ir meistrai iš esmės nulėmė ir suformavo regione išlikusio architektūros ir dailės paveldo įvairovę. Nuo XV ar XVI a. savo istoriją menančios mūrinės Jonišio, Žagarės bažnyčios, XVIII a. iškilusios medinės Raktuvės, Jakiškių, Ivoškių, Kurmaičių koplyčios, XIX ar XX a. sutvirtėjusios Rudiškių, Skaistgirio ir Gasčiūnų parapijos – visos jos išgyveno religinio gyvenimo klestėjimo ir gerovės laikotarpius, patyrė naikinimo ir nepriteklių periodus, buvo veikiamos socialinių ir kultūrinių iššūkių, skurdinamos gaisrų, karų ir sovietinio laikotarpio persekiojimų. Dabar šios šventovės yra svarbūs religinio gyvenimo centrai ir materialūs tautos istorijos atspindžiai. Be to, daugelis jų, kaip ir nemaža dalis jose išsaugotų meno vertybių, – pasigėrėtini meno paveldo objektai, papildantys Lietuvos architektūros ir dailės istoriją, padedantys pažinti krašto kultūrą, vietos tradicijas ir žmonių identitetą.

Leidinio rengėjai